

בעולם דמוקרטי מוענקות חירויות יסוד לכלל האזרחים. הזכות לחירות קובעת כי זכותו של כל אדם לחופש פעולה ולחופש בחירה לעשות ולנהוג כראות עיניו. זכות זו נובעת מההכרה בעובדה שהאדם הוא יצור תבוני, אוטונומי, אחראי על גופו ועל חייו. לאור זאת, כל אזרח רשאי לבחור את דעותיו, מעשיו ודרכיו. מהזכות לחירות נגזרות חירויות שונות: חירות המחשבה והדעה, חופש המצפון, חופש הביטוי, חופש הדת, חופש העיסוק, חופש התנועה וחופש ההתאגדות – כל אלה הן חירויות טבעיות השייכות לכל אדם ואינן מוענקות על ידי שלטון כזה או אחר.

הבחירות שאדם עושה נוגעות בשני מישורים של חיי: א. החיים האישיים – שבמסגרתם רשאי אדם לבחור את סגנון חייו, מנהגיו, חבריו, עיסוקיו ועוד; ב. החיים האזרחיים – שבמסגרתם רשאי אדם לבחור את עמדותיו הפוליטיות ואת פעילותו הציבורית. עם זאת, בחירותיו של האזרח נתונות למגבלות החוק. אין אפשרות לממש באופן מוחלט ומלא את החירויות והבחירות של בני האדם, כי פעמים רבות מימוש זכות של פרט אחד עלולה להתנגש במימוש זכות של פרט אחר. לכן יש צורך מצד אחד להגביל את השלטון ומצד שני להגביל את הפרטים במדינה, ולאפשר רק מימוש חלקי של חירויות האדם ולא מימוש מוחלט. אם האדם יעבור על החוק הוא צפוי להישפט על פי דין, אך מנגד, תפקידו של החוק במדינה הדמוקרטית הוא להגן על אפשרות הבחירה של כל אזרח. (ולכן החוק אוסר מעשים שבהם אזרח אחד פוגע בחירותו של אזרח אחר).

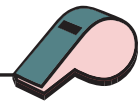
מדוע בדמוקרטיה חשובה כל כך הענקת אפשרות הבחירה לאזרחים? ראשית, כפי שנכתב ב"הצהרת זכויות האדם והאזרח" (צרפת – 1789): "בני אדם נולדו והם חופשיים ושווים בזכויותיהם". כלומר, העולם הדמוקרטי מושתת על האמונה כי החירות הינה דבר השייך לכל אדם באשר הוא אדם, ולכן אין זה מן ראוי ליטול אותה ממנו שלא כדין. שנית, הדמוקרטיה מבוססת על כך שהמדינה למעשה שייכת לאזרחיה, ולכן חשוב להקנות לאזרחים את האפשרות להשפיע על עיצוב דרכה ודמותה, וזאת באמצעות השמעת דעותיהם ופעילותם הציבורית. בשיעור זה נלמד מקורות אחדים על אודות אפשרות הבחירה בשני המישורים גם יחד, ותחילה נפתח בתרגיל העוסק בבחירה האישית.

ב

בְּחִירָה

פעילות פתיחה

צפו בסיפור הילדים של קרוקט ג'ונסון, "אהרון והעיפרון הסגול", (לציפיה, סרקו את הברקוד):

שאלות על הסיפור:

מה מאפיין את הבחירות שעשה אהרון?

מה לדעתכם הייתה הבחירה החשובה ביותר שעשה?

האם כל הדברים שיצר אהרון עם העיפרון הסגול היו בחירה של ממש? הסבירו.

הוראות לתרגיל:

מתחלקים לשלוש, כל שלשה מקבלת שני דפי 3A ריקים ושני עפרונות סגולים. אחד מהשלושה מתנדב להיות "הבוס" והשניים האחרים הם "הציירים". התרגיל מתבצע בשני שלבים. בשלב הראשון "הבוס" אומר ל"ציירים": "יש לכם דקה לצייר על הדף מה שאתם רוצים". הוא גם האחראי למדידת הזמן ולביצוע המשימה על ידם. לקראת השלב השני הופכים את הדפים אל צדם החלק, ו"הבוס" אומר ל"ציירים": "עכשיו יש לכם דקה לצייר בדיוק מה שאומר לכם". הבוס מודד דקה ובה הוא נותן לציירים הוראות מדויקות מה בדיוק לצייר בכל רגע, תוך שהוא מקפיד על ביצוע מדויק של הוראותיו.

שאלות לדין על התרגיל:

שתפו בחוויה שלכם (ה"ציירים" ו"הבוס") מהשלב השני לעומת השלב הראשון.

איפה נהניתם יותר? האם הרגשתם קושי ובמה?

נסו למצוא חיבורים בין החוויות שלכם בתרגיל לבין אפשרות הבחירה הניתנת או לא ניתנת לכם בחיים האישיים.

הזמנה לבית מדרש

בחירה אישית מול טובת הכלל?

בדברי מיל ראינו כי הבחירה האישית הינה עיקרון חשוב, אך יש להגבילה כאשר אנשים אחרים ניזוקים על ידה. כיצד נדע מתי הנזק שנעשה לאחרים הוא אכן כזה המצדיק איסור על עשיית מעשה מסוים בידי הפרט? האם תמיד פשוט כל כך לקבוע זאת?

משל חז"ל, המצוי בספר **מדרש ויקרא רבה** (שנכתב בארץ ישראל במאה ה-5), מציע לנו דימוי שיכול אולי לסייע לנו בהבחנה זו:

// משל לבני אדם שהיו יושבין בספינה. נטל אחד מהן מקדח והתחיל קודח תחתיו.

אמרו לו חבריו: מה אתה יושב ועושה?

אמר להם: מה אכפת לכם? לא תחתי אני קודח?

אמרו לו: שהמים עוליין ומציפיין עלינו את הספינה.

ויקרא רבה, פרשה ד, דרשה ו

שאלות לדין:

- כתבו הסבר לאיש הקודח תחתיו מהם הדברים אשר מותר לו לעשות בספינה מרצונו החופשי ומה הם הדברים האסורים עליו, ומדוע.
- אם המדינה הדמוקרטית היא הנמשל כאן, אילו דברים צריכים להיחשב לדעתכם כ"קידוח בספינה"?
- האם כל דבר שאדם בוחר לעשות ומפריע לאנשים אחרים או מעורר בהם פחד צריך להיחשב כ"קידוח בספינה"? הביאו כדוגמה שני מקרים: אחד הנחשב כ"קידוח בספינה" ואחד שלא נחשב כך. הסבירו את בחירותיכם.

בחירה אישית כעיקרון של הסדר החברתי

נתבונן באפשרות הבחירה מתוך הסתכלות חברתית. איך צריכה להיראות חברה שבה לכל האזרחים ניתן חופש הבחירה? האין זה מערער את הסדר החברתי? כיצד ניתן להגדיר בחברה כזו מה מותר ומה אסור לעשות? עם שאלות חשובות אלה התמודד הפילוסוף האנגלי ג'ון סטיוארט מיל (1806–1873) שעה שכתב את ספרו "על החירות":

// העיקרון שלנו דורש שיהא האדם חופשי בטעמו ובבחירת משלוח ידו; שתהיה לו הרשות לתכנן את תוכנית חייו באופן המתאים לאופיו, ולעשות את הכול כאוות נפשו, ובלבד שיקבל על עצמו את כל העולל לצאת ממעשיו; וששאר הבריות לא יפריעו בעדו, כל זמן שאינם ניזקים על ידי מעשיו, ולו גם תיראה התנהגותו בעיניהם כטיפשית, כעיקשת או כפושעת.

ג'ון סטיוארט מיל, על החירות, 1858

שאלות לדין:

- מהם שני התנאים המגבילים שמציב ג'ון סטיוארט מיל לחירות האישית? בחרו אחד מהם והסבירו אותו באמצעות דוגמה.
- תנאים אלה הוצבו כדי למנוע מצב כלשהו. איזה מצב הם באו למנוע? וכיצד יש למנוע זאת?
- חישובו על שאלה שניתן לשאול את ג'ון סטיוארט מיל והיא תאתגר את תפיסתו. מה לדעתכם הוא היה עונה לשאלתכם?

פעילות סיכום: האם זכותם של אזרחים השונים ממני לבחור?

ישראל היא מדינה דמוקרטית המעניקה חירויות יסוד לכלל אזרחיה. אך האם אזרחים מקבלים את העיקרון הזה גם ביחס לאזרחים השונים מהם? כדי לבדוק שאלה זו נערוך סקר כיתתי ובו נתמקד בשלושה תחומים של בחירה: בחירה בנושאי דת, בחירה בנושאים פוליטיים והעדפה מינית. כל אחד צריך לאסוף מלפחות שלושה אזרחים (היכולים להיות גם מבני משפחתו) תשובה על השאלה הבאה:

- " בשלושת התחומים הבאים: דת, פוליטיקה והעדפה מינית, האם לדעתך יש לאפשר בחירה מוחלטת לאזרחים, או שישנם דברים שצריך לאסור אותם בתחומים אלה? ואם כן, מהם הדברים שצריך לאסור לדעתך ומדוע?"

בשלב השני, נאסוף את התשובות שהתקבלו ונבדוק:

- לגבי כל אחד מהתחומים, מהם הדברים שהנשאלים טענו שיש לאסור אותם ומדוע?
- בשלב שלישי נערוך דיון, האם הנשאלים מקבלים את עיקרון זכות הבחירה החופשית גם לגבי אזרחים השונים מהם (במגבלות "משל הספינה") או שהם שוללים אותה?

מאמר דעה

בחירה / מירב בדיחי

המונח 'בחירה' מניח כי ישנה יותר מאפשרות אחת הניצבת בפנינו כבני אדם בצומתי החלטה שונים, וכי יש לנו היכולת להבחין בין האפשרויות ולהכריע מהי הבחירה הנכונה והטובה עבורנו. המונח 'בחירה חופשית' קובע כערך את יכולתו של כל אדם לבחור על פי שיקול דעתו ותפיסותיו, ואף דורש מאיתנו לכבד גם את מי שבחירתו שונה משלנו. חברה דמוקרטית מאמינה בהכרעת הרוב ותלויה בו, כפי שהיא משתקפת בבחירתם החופשית של כל אחת ואחד מחבריה.

גם המסורת היהודית מלמדת כי למעשי האדם אין ערך, אם אין בידו היכולת לבחור באופן חופשי את דרכו ופעולותיו. כך כותב הרמב"ם בהלכות תשובה: "אבל נדע בלא ספק, שמעשה האדם ביד האדם ואין הקב"ה מושכו (מאלץ אותו) ולא גוזר עליו לעשות כך [...] ומפני זה נאמר בנבואה (בספרי הנביאים) שדנים את האדם על מעשיו – כפי מעשיו: אם טוב ואם רע!"

כאשת חינוך אני מאמינה כי בחירה חופשית מתחילה בחינוך. בעיניי, על ערך זה יש לבסס את הלמידה ואליו יש להפנות את מאמצי החינוך. חז"ל לימדו אותנו שאדם לומד רק כשהוא בוחר: "כי אם בתורת ה' חפצו" – פריש (פירש, הסביר) רבי ואמר: אין אדם לומד תורה אלא ממקום שלבו חפץ" (בבלי, מסכת עבודה זרה, דף יט). למידה אמיתית חייבת לבוא ממקום של רצון ובחירה של הלומד ללמוד, ומתוך אמונה של צוותי החינוך ביכולתם של כל תלמיד ותלמיד לבחור עבור עצמם את הבחירות הנכונות. לתפיסה זו יש השלכות גם על מסגרות החינוך ובתי הספר. עליהם לפתוח בפני התלמידים והתלמידות הזדמנויות לבחירה, להנחות אותם בהתנסות ותרגול של תהליכי הבחירה, להקנות להם כלים שיאפשרו להם לזהות את מגוון האפשרויות הניצבות בפניהם, ולהתאים אותן לאופיים ולדרכם הייחודית והמיוחדת.

חינוך של דור שמעריך בחירה חופשית ויודע לבחור את דרכו בשום שכל, יבטיח לנו חברה יהודית ודמוקרטית, המכבדת את כל חבריה. מירב בדיחי היא מנהלת מדרשיית הבנות של תיכון הרטמן

